

Цивільно-правова відповідальність

лекція

план

1. Поняття, ознаки, функції та принципи цивільно-правової відповідальності.
2. Види та форми цивільно-правової відповідальності.
3. Підстава та умови цивільно-правової відповідальності.
4. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Поняття та ознаки цивільно-правової відповідальності

Цивільно-правова відповідальність – вид юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні державного примусу до правопорушника шляхом позбавлення його певних благ чи покладення обов'язків майнового характеру.

Ознаки:

- 1) майновий характер;
- 2) відповідальність правопорушника (боржника) перед потерпілою особою (кредитором);
- 3) еквівалентний характер – відповідність розмірів відповідальності та шкоди;
- 4) полягає у приєднанні до порушеного обов'язку додаткового обов'язку або у встановленні нового обов'язку;
- 5) забезпечена засобами державного примусу.

Функції та принципи цивільно-правової відповідальності

Функції – основні напрями впливу на поведінку учасників цивільних відносин:

- 1) компенсаційна;
- 2) попереджувально-виховна;
- 3) репресивна;
- 4) сигналізаційна.

Принци цивільно-правової відповідальності:

- 1) законність;
- 2) невідворотність;
- 3) індивідуалізація;
- 4) повного відшкодування шкоди;
- 5) рівності сторін;
- 6) принцип поєднання особистих інтересів із суспільними.

Види цивільно-правової відповідальності

1. Залежно від підстав виникнення:

- договірна;
- недоговірна.

2. Залежно від розміру:

- повна;
- обмежена;
- кратна.

3. За кількістю осіб:

- дольова;
- солідарна;
- субсидіарна.

Форми цивільно-правової відповідальності

Форми відповідальності – спосіб вираження додаткових майнових обтяжень, що покладаються на правопорушника.

Види:

1) загальні:

- відшкодування збитків і інші способи відшкодування майнової шкоди (ст.22 ЦК);
- відшкодування моральної шкоди (ст.23 ЦК).

2) спеціальні:

- сплата неустойки;
- втрата завдатку;
- реквізиція;
- конфіскації (приватна та публічна) тощо.

Підстава та умови цивільно-правової відповідальності

Підстава цивільно-правової відповідальності – скоєння особою цивільного правопорушення.

Цивільне правопорушення – протиправна дія або бездіяльність особи, що порушує норми актів цивільного законодавства або умови договору, і з якою договір або закон пов'язують виникнення цивільно-правової відповідальності.

Умови цивільно-правової відповідальності:

- 1) протиправність поведінки правопорушника;
- 2) наявність шкоди (майнової та (або) моральної);
- 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою;
- 4) вина особи, яка заподіяла шкоду (необов'язкова умова).

Протиправна поведінка

1. Протиправна поведінка – поведінка особи, яка порушує приписи правової норми, тобто не відповідає вимогам закону, договору, актів саморегуляції.

Вона є *обов'язковою умовою* настання цивільно-правової відповідальності як за порушення договірних, так і за невиконання недоговірних зобов'язань.

Виключенням з правила про обов'язковість протиправності поведінки є випадки, коли обов'язок відшкодувати шкоду може виникати у зв'язку з **правомірною поведінкою**. Згідно ч.4 ст.1166 ЦК шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках встановлених ЦК та іншим законом.

Форми вираження протиправності:

- 1) протиправна дія;
- 2) протиправна бездіяльність;
- 3) протиправне рішення.

Шкода

2. Другою обов'язковою підставою настання цивільно-правової відповідальності є **наявність шкоди**, що заподіяна майну або особі.

Шкода – знищення або зменшення блага, що охороняється законом.

Види шкоди:

1. *Залежно від підстави виникнення:*

1) **договірна** = «збитки»;

2) **недоговірна**.

2. *Залежно від блага, що порушується:*

1) **шкода, завдана особистим немайновим благам**;

2) **шкода, завдана майну** особи.

3. *Залежно від можливості вираження у грошовій формі:*

1) **майнова** – шкода, яка завжди має вартісну форму й досить точно обчислюється в грошових коштах;

2) **моральна (немайнова)** – шкода, що не може бути точно визначена у грошовому еквіваленті. Її компенсація у грошовому або майновому еквіваленті є згладжуванням, зменшенням негативних наслідків, завданих потерпілому.

Збитки як вираз майнової шкоди

Майнова шкода завжди точно обчислюється в грошових коштах.

Збитки – це грошове вираження майнової шкоди.

Види збитків (ст.22 ЦК):

1) *реальні збитки* – втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (п.1 ч.2 ст.22 ЦК);

2) *упущена вигода* – доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (п.2 ч.2 ст.22 ЦК).

Правила визначення розміру відшкодування майнової шкоди

1. За загальним правилом, **збитки** відшкодовуються у **повному розмірі**, якщо законом або договором не передбачено інше (ч.3 ст.22 ЦК).

а) збитки, завданні *порушенням договірного зобов'язання*, визначаються з **урахуванням ринкових цін**, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора, а якщо вимогу не було задоволено добровільно, – у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом (ч.3 ст.623 ЦК).

б) при *недоговірних зобов'язаннях* – розмір збитків визначається відповідно до **реальної вартості** втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення речі (абз.2 ч.1 ст.1192 ЦК).

2. При визначенні **упущеної вигоди** враховують:

а) заходи, вжиті кредитором щодо одержання упущеної вигоди (ч.4.ст.623 ЦК);

б) якщо правопорушник одержав у зв'язку з порушенням права доходи, то розмір упущеної вигоди потерпілого не може бути меншими від доходів правопорушника (абз.2 ч.3 ст.22 ЦК).

3. За формою: відшкодування майнової шкоди відбувається, як правило, у **грошовому еквіваленті**, однак можливо і в інший спосіб, зокрема, **в натурі**.

4. Існують особливості визначення обсягу збитків, у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням **грошового зобов'язання** (ст.625 ЦК).

Моральна (немайнова) шкода

Моральна (немайнова) шкода – шкода, що не може бути точно визначена у грошовому еквіваленті.

Моральна шкода полягає (ч.2 ст.23 ЦК):

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала через каліцтво або інше ушкодження здоров'я;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;
- у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи (ч.2 ст.23 ЦК).

Правила визначення розміру відшкодування моральної шкоди

- 1) відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб (абз.1 ч.3 ст.23 ЦК);
- 2) розмір грошового відшкодування визначається судом залежно від обставин справи та суб'єктивного стану потерпілого (абз.2 ч.3 ст.23 ЦК);
- 3) відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню (ч.4 ст.23 ЦК);
- 4) не залежить від розміру відшкодування майнової шкоди (ч.4 ст.23 ЦК);
- 5) відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом (ч.5 ст.23 ЦК).

Причинно-наслідковий зв'язок

3. До обов'язкових умов цивільно-правової відповідальності належать причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою.

Ознаки:

- 1) є об'єктивним;
- 2) є конкретним;
- 3) задовольняє наступним умовам:
 - а) протиправне діяння *передус* у часі моменту виникнення шкоди;
 - б) протиправне діяння *закономірно та неминуче спричиняє* шкоду;
 - в) протиправне діяння є *єдиною або головною причиною* виникнення шкоди.

Вина як умова відповідальності

Вина – невжиття особою усіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання або для запобіганню заподіяння шкоди.

Принцип відповідальності за вину є загальним правилом.

Форми вини – умисел та необережність (легка та груба) – за загальним правилом, не мають істотного значення і не впливають на розмір відповідальності.

У цивільному праві встановлено *презумпцію вини боржника*. Особа, яка порушила зобов'язання, доводить відсутність своєї вини (ч.2 ст.614 ЦК). Особа є невинуватою, якщо доведе, що вжила усіх заходів, що від неї залежали, щодо належного виконання зобов'язання (абз.2 ч.1 ст.624 ЦК).

У випадках, встановлених законом або договором, допускається притягнення особи до відповідальності *за відсутності вини*.

Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності

Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності – обставини, з якими закон або договір пов'язують звільнення особи від застосування до неї санкцій за правопорушення.

Підставами звільнення є:

- 1) випадок (казус);
- 2) непереборна сила;
- форс-мажор.

Випадок (казус) як підстава звільнення від відповідальності

Випадок (казус) – обставина (подія або її результат), можливість настання якої боржник не міг і не повинен був передбачити.

Ознаки:

- 1) достеменно непередбачуваність;
- 2) раптовість настання;
- 3) об'єктивність існування;
- 4) неконтрольованість виникнення з боку боржника.
- 5) таку обставину теоретично хоча і можна відвернути, але її неможливо передбачити.

В даному випадку **відсутня вина** боржника у настанні шкоди у кредитора.

Непереборна сила як підстава звільнення від відповідальності

Непереборна сила – надзвичайна та невідворотна зовнішня обставина (подія чи явище), настання якої неможливо передбачити і відвернути доступними засобами.

Ознаки:

- 1) об'єктивність існування;
- 2) надзвичайність явища;
- 3) невідворотність явища.

Форс-мажор як підстава звільнення від відповідальності

Спеціальною підставою звільнення від відповідальності за невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань є форс-мажор.

Форс-мажор – обставина (дія чи подія), що спричиняє неможливість виконання договірних зобов'язань у обумовлений сторонами строк.

Умови визнання обставини форс-мажором:

- 1) виникнення після укладення договору;
- 2) неможливість виконання зобов'язання в період існування даних обставин;
- 3) закріплення переліку обставин у договорі.